

KUR'ÂN-I KERİM'İN TEMEL MUHTEVASI ÜZERİNE

Okt. Dr. Hasan YILMAZ*

ÖZET

Bu makalede, Kur'ân'ın muhtevasının eşsiz zenginlik ve genişlikte olduğunu ortaya koyacak; bu tasnifleri analiz ederek, temel konular sıralaması yapacağız.

Bazı tasniflerde, "Kur'ân'ın Temel Muhtevası" birkaç ana başlık altında toplanırken, bazılarında ise daha çok müstakil konu sıralanır. Bazı müellifler, Kur'ân'ın muhtevasını "Tevhid, Haberler ve Diyânât"; "İbâdetler, Emir ve Nehiyler, Va'd ve Va'idler"; "Ulûhiyyet, Nübüvvet, Meâd ve Kaza - Kader"; "İtikâd, İbâdetler, Tezkîr, Ahlak, İnsan, Yaradılış ve Varlıklar, Çeşitli Kıssalar ve Muâmelât" olarak tasnif etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Tefsîr, Ana Konular, Tâlî Konular, Allah, İnsan.

ABSTRACT

On Major Themes Of The Qur'ân

In this article, we will put forward the unique richness and wideness of Qur'ânic contents; we will listing the major themes with analysis this classifications.

In some classifications, while "Major Themes of the Qur'ân" is gathered in the several major title, in the other classifications is listed mainly distinct themes. Some authors, "Major Themes of the Qur'ân" in this way as: "The Unity of God, Narrations and Religious Themes"; "Worships, Orders and Prohibitions, Commitments and Threats"; "The Divinity of God, Prophethood, The Hereafter and Fate"; "Belief, Worships, Reminder Themes, Moral Themes, Man, Creation and Existence Things, Various Narrations and Religious Legislations".

Key Words: Qur'ân, Interpretation, Major Themes, Minor Themes, God, Man.

* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı (e-posta: hasyil70@atauni.edu.tr).

Giriş

Kur'an'ın varlık ve hadiselerle bakışını yansıtan ifadeleri, gergef bir mana örgüsü içinde sunulmaktadır. Bu bağlamda Kur'an parçaları, birinci dereceden muayyen bir hedef gözetildiği gibi ikinci, üçüncü derecelerde başka gayelere de hizmet edebilmektedir. Çünkü Kur'an'ı teşkil eden parçalar öylesine iç içedir ki, çoğu zaman birbirlerinden ayırıp belli bir maksada matuf kılınamamaktadır. Bazı durumlarda herhangi bir ayetin bir bölümü, bir yandan o ayetin hedeflediği mana ile yakından ilgili iken, öte yandan başka ayetlerle irtibatlandırıldığında, tali derecede tamamen farklı bir hedef gözetilebilmektedir.

Bu çerçevede Kur'an tekrar tekrar baştan sona okununca, en küçük birimi olan harflere, ana cümlelere, yan cümlelere, cümlelerden müteşekkil âyetlere ve bu âyetlerin oluşturduğu daha büyük pasajlara kadar, her Kur'an parçasının başlı başına görevler yüklediği gibi, Kur'an bütünlüğü içinde birbiriyle bağlantılı bir mahiyet arzettiği gözlenir¹.

Kur'an-ı Kerim muhataplarına, kendisine has ve hârikulâde bir üslûpla hitap eder. Başka bir ifadeyle, Kur'an ihtiva ettiği çeşitli konuları, kendisine has ilahi bir metin yapısı ve tertibi içinde sunar. Bu anlamda Kur'an'da inanç esasları, ahlâkî prensipler, şer'î hükümler, ibâdetler, kıssalar, kâinatta Allah'ın varlığı ve birliğini gösteren âyetler, çeşitli davetler, nasihatler, ibretler, azarlamalar, korkutmalar, emir ve yasaklar, helal ve haramlar, teşvik ve sakındırmaların gergef bir üslupla² birarada, iç içe yer aldığı bilinen bir vakiydir.

Konu ile alakalı şu hususa yer vermek uygun olacaktır: Kur'an'da tek kelimelik ayetler³ olduğu gibi, 100'ü aşkın kelimeden teşekkül eden bir sayfalık en uzun ayet⁴ ve yarım sayfalık uzun âyetler de vardır. Âyetlerin bir kısmında bazen bir konu işlenirken, bazı durumlarda bir âyet, çeşitli konulara atıfta bulunmaktadır:

¹ Albayrak, Halis, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine -Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri*, Şûle Yay., İstanbul 1993, s. 20-26, 43-56, 72-73; a.mlf., *Tefsir Usûlü -Yöntem, Ana Konular, İnkeler, Teklifler*, Şûle Yay., İstanbul 1998, s. 35-41, 70-72.

² Ebu'l-A'lâ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an -Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, çev. Muhammed Han Kayani ve Diğerleri, İnsan Yay., İstanbul 1996, I, 15-20, 24-27, 33-35; a.mlf., *Kur'an'ı Nasıl Anlayalım*, çev. Bekir Karlığa, İşaret Yay., İstanbul 1991, s. 19-26, 31-33; Mehdî Bâzergân, *Kur'an'ın Nüzûl Süreci*, çev. Yasin Demirkıran – Muhammed Feyzullah, Fecr Yay., Ankara 1998, s. 161-163; Şimşek, M. Sait, *Kur'an'ın Ana Konuları*, Beyân Yay., İstanbul 1999, s. 9-13.

³ Âyetler için bkz. Tûr, 52/1; Rahmân, 55/64; Hâkka, 69/1, 2; Müzzemmil, 73/1; Müddessir, 74/1; Fecr, 89/1; Duhâ, 93/1; Kâri'a, 101/1, 2; 'Asr, 103/1.

⁴ Âyet için bkz. Bakara, 2/282.

Mesela, Bakara Suresi'nin 2/255. âyetini ele alalım: İlgili âyette, Kur'ân'ın en temel konusunu teşkil eden 'Ulûhiyyet, Allah, Tevhid, Allah'ın İsim ve Sıfatları' özlü bir biçimde açıklanmaktadır. Dolayısıyla bu âyet, hedeflediği ana konu ile ilgili Kur'ân'ın diğer bölümleriyle, 'Ulûhiyyet ve Tevhid' ile alakalı Kur'ân ayetleriyle yakından bağlantılıdır.

Bir diğer örnek olarak Bakara Suresi'nin 2/282. ayetini inceleyelim: Kur'ân-ı Kerim, bu en uzun ayeti ile günümüzdeki noterlik müessesesinin İslâmî esas ve detaylarını ortaya koymaktadır. *Bu âyet, noterlik kurumu bağlamında şu esas ve detaylar üzerinde durmaktadır: Hakkın korunması, Alacak ve Borcun korunması, Hakkın icrâ ve ifâsı, Borcun yazılması veya yazdırılması, Şâhitlik müessesesi, Ticâret hukuku, Alış-Veriş, Borçlar hukuku, Adalet, Fısk, Takvâ, Allah ve İlim.* İlgili ayet, bütün bu konulara bir sayfada veciz olarak yer vermekte ve atıfta bulunmaktadır. Dolayısıyla bu âyet, hedeflediği ve ele aldığı çeşitli konular açısından ilgili diğer pasajlarla, Kur'ân'ın diğer bölümleriyle yakından irtibatlıdır.

Bu âyet (Bakara, 2/282) Kur'an-ı Kerim'in en uzun ayetidir. Buna müfessirler tarafından 'tedâyün / müdâyene âyeti' adı verilmiştir. İlgili âyetin tefsiri sadedinde şu çağdaş tespit ve yorumu aktarmak uygun olacaktır. Bu husus, âyetin açıkladığı ve üzerinde durduğu çeşitli konular açısından büyük bir önem arz etmektedir:

"... Allah Teâlâ, müminler arasındaki kardeşlik bağının, sevgi ve saygı duygusunun güvenle daha da artmasını istemiştir; bilhassa canın yongası addedilen mali ve parasal konularda insanın genel karakteri bilindiği için, alış veriş esnasında müminlerin birbirlerine güven duygularının zedelenmemesini arzu etmiştir. O halde Müslümanların birbirlerine karşı güçlenmesi gereken itimat ve sevgi hislerinin unutkanlık, ihmalkârlık, önemsememe gibi basit nedenlerle yıkılmasına imkân verilmemelidir. İşte bu yüzden ticârî hayatta olması gereken son derece önemli bir kurumun, denilebilir ki noterlik teşkilatının esasları; olmazsa olmaz ilkeleri bu 'tedâyün / müdâyene âyeti' ile belirlenmiştir. ..."⁵

Mesela, Mâide Suresi'nin 5/41. âyeti üzerinde duralım: Bu âyet, bir yönüyle tebliğde ümitsizliğe kapılmaması, yılgınlık, bıkkınlık gösterilmemesi gereğini vurgularken; başka bir yönüyle de Yahûdilerin, Kitaplarında tahrifât yaptıklarını anlatıyor. Dolayısıyla bu âyet, bir yandan tebliğle ilgili diğer pasajlarla, Kur'ân

⁵ Duman, M. Zeki, *Beyânu'l-Hak (Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûl Sırasına Göre Tefsiri)*, Fecr Yay., Ankara 2006, III, 104-106.

ayetleriyle irtibatlı iken, öte yandan Yahûdiler hakkında tarihî bir gerçeği anlatması bakımından, özelde Yahudilerle, genelde ise Ehl-i Kitapla ilgili Kur'an'ın diğer bölümleriyle yakından bağlantılıdır. Başka bir ifadeyle, ilgili ayet bir yönüyle, Hz. Peygamberi teselli ediyor. Bir başka yönüyle kâfirleri, inkâr edenleri mevzu ediniyor, bir diğer yönüyle de Yahudilerin, Kitaplarında tahrîfât yaptıklarından, Yahudiler hakkında tarihî bir gerçekten bahsediyor⁶. Sonuçta bu ayetin, ifade ettiğimiz üzere üç veya dört çeşit konuya atıfta bulunduğunu ya da işaret ettiğini görmek mümkündür. Verdiğimiz örnek ayetleri daha da çoğaltabiliriz.

Kur'an'ın bu üslûp yapısı ve metin tertibinin okuyucuyu bıktırmayan, onu pasifize etmeyip aksine idrakini açan, derinliğine düşündüren, fikrine canlılık ve dinamizm kazandıran bir nitelikte olduğunu burada ifade etmek gerekir. Başka bir ifadeyle, Kur'an-ı Kerim'in ilmî, fikrî, edebî, tarihî diğer kitaplar gibi mevzûlarına göre tertip, tasnif edilmemiş oluşu onun sürekli bir el kitabı olması sonucunu doğurmuştur. Kur'an bu yönüyle de diğer kitaplara benzemeyen hârikulâde eşsiz bir metin tabiatı, tertip ve tasnifine sahiptir. Onun mevzûları birarada ve iç içedir. Mevzûlar, ana başlıklar ve küçük alt başlıklarla birbirinden ayrılmamıştır. Yani, konularına göre tertip ve tasnif edilmemiştir.

1. Kur'an'ın Temel Muhtevası

Kur'an-ı Kerim'in ana konu ve temel maksatlarının tadadında değişik tasnifler⁷ bulunsa da bunların çoğunda, aynı zamanda Kur'an'ın açıkladığı dinin⁸ ve Hz. Peygamberin Mekke dönemindeki tebliğinin de temelini⁹ teşkil eden şu üç umde vardır: *'Tevhid, Nübüvvet ve Âhiret'*. Başka bir deyişle bu umdeleri, Kur'an-ı Kerim'in asıl maksatları olarak adlandırmak veya nitelendirmek de mümkündür. Bu üç temel konu, İslam düşünce, tefsir geleneğinde hemen hemen bütün âlim ve müfessirler tarafından, Kur'an-ı Kerim'in esas mevzuları olarak kabul edilmekte olup; Kur'an'da

⁶ İlgili misal ve izahı hakkında bkz. Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*, s. 21; a.mlf., *Tefsir Usûlü*, s. 36-37.

⁷ Yıldırım, Suat, *Fâtiha ve En'âm Sûrelerinin Tefsiri*, Çevik Matbaacılık, İstanbul 1989, s. 7-8; Güllüce, Veyssel, *Kur'an-ı Kerim'de Âhiret İnancının Temelleri*, KEV. Yay., Erzurum 2001, s. V, 67-70, 71 vd..

⁸ Bkz. Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, VII, 303-304.

⁹ Bkz. Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, VII, 7-10.

yer alan diğer konu ve meselelerin ise, bunlara tabi olduğu¹⁰ hususu ifade edilmektedir.

Yüce Allah'ın bir hidâyet rehberi olarak tüm insanlara gönderdiği Kur'an-ı Kerim, çok çeşitli ve farklı konulara yer vermektedir. Ancak, Kur'an'ın devamlı üzerinde durduğu, diğerlerine göre daha çok zikrettiği, ilahî, kutsal mesaj açısından asıl maksat olarak belirlediği konular, bu temel konulardır.

Kur'an-ı Kerim her fırsatta bu konuları bütün yönleriyle, detaylarıyla ele almakta ve etraflı bir şekilde önemle üzerinde durmaktadır. Diğer mevzuları, meseleleri ise ifade ettiğimiz gibi bu asıl maksatlara yardım etmeleri, açıklamaları, kıssa ve darb-ı meseller ile daha iyi izah etmeleri, örneklemeleri ve anlatmaları için dolaylı olarak¹¹ zikretmektedir.

Bu üç umde, Kur'an'ın hemen hemen her suresinde ele alınmakta, icmâlî veya tafsilî olarak anlatılmaktadır. Nitekim, Kur'an İlimleri ve Kur'an Tarihi üzerine yaptığı telifleriyle tanınan muasır müelliflerden Mısırlı Kur'an ve Tefsir araştırmacısı Abdullah Mahmûd Şehhâte'nin, '*Ehdâfu Külli Sûre ve Makâsıduhâ fi'l-Kur'âni'l-Kerîm (Kur'an-ı Kerim'de Her Sûrenin Hedef ve Maksatları)*' adlı iki ciltlik muhtevalı eserine bakıldığında, belirttiğimiz bu durum açıkça görülmektedir. Bu eserde, Kur'an'ın bütününde, her suresinde maksûd bir gayenin, o sûrenin veya sûrelerin âyetlerine sirayet eden, bütün sûrelerin ihtiva ettiği mebdâî (temel ilkeler), ahkâm, tevcihât ve üslûbuna hâkim olan bir ruhun¹², cevherin varlığından bahsedilmektedir.

Onun ifadesiyle, Kur'an'ın her suresinde maksûd hedef 'Tevhid, Âhîret, Nübüvvet, İbâdet, Sâlih Amel, Ahlak, Muâmelât, Adalet, Hak ve Takvâ'dır. Sonuç olarak Kur'an'ın bütün surelerinde, Kur'an'ın bütününde tadat edilen bu asıl maksatları sarîh veya işari bir tarzda bulmak mümkündür. İslâm düşünce, tefsir geleneğinde hemen hemen bütün müfessirlere göre, bilhassa Kur'an'ın, İslam'ın mükemmel, ilahi bir hülasası, girişi, özü olan 'Fâtihâ Sûresinde' ve kısmen diğer 'bütün Sûrelerinde', bu temel maksat veya esas mevzular toplanmıştır¹³.

¹⁰ el-Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed, *Cevâhiru'l-Kur'ân*, neşr. Lecnetu İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, Beyrût 1981, s. 9-14.

¹¹ Bkz. er-Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. 'Ömer, *et-Tefsîru'l-Kebîr -Mefâtîhu'l-Gayb*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1990, I, 141-147, XX, 179, XXV, 35-45, XXVI, 95-109, XXVIII, 3-12, 23-31, XXXII, 127-137, 160-170; Güllüce, s. V, 67-71.

¹² Bu tespit için bkz. Abdullah Mahmûd Şehhâte, *Ehdâfu Külli Sûre ve Makâsıduhâ fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, el-Heyetu'l-Misriyyetu'l-Âmme li'l-Kitâb, Kâhire 1986, I, 6-9.

¹³ Bkz. el-Gazâlî, Ebû Hâmid, s. 38-43; er-Râzî, I, 144-156, 178-212, 215-217; ez-Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. 'Abdillah, *el-Burhân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, neşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, el-

Bazı tasniflerde, Kur'an'ın temel muhtevası birkaç ana başlık altında toplanırken, bazılarında daha çok müstakil konu sıralanır. Bunlardan bazı müellifler, *Kur'an'ın muhtevasını "Tevhid, Haberler, Tarihi Olay ve Çeşitli Kıssalar ve Diyânât (Din ve Hidâyetle alakalı çeşitli Bilgiler); "Allah'ı layık olduğu şekliyle tanı(t)mak (Marifetullah), İbadetler, Emir ve Nahiye, Va'd ve Vaidler"; "İlâhiyât (Ulûhiyyet), Nübüvvet, Meâd (Âhîret Hayatı) ve Kaza - Kader"; "Tevhid (İtikâd), İbadetler, Tezkîr, Ahlak, Hukuk, Kevniyât (Kâinât), İnsan, Yaratılış ve Varlıklar, Toplum, Tarihi Olay ve Çeşitli Kıssalar ve Ahkâm (Muâmelât)"* amaç ve araç konuları olarak tespit, tercih ve tasnif etmişlerdir.

Bu bağlamda Tevhid, yaratılmışlara dair çeşitli bilgilerle Allah'ın isimleri, sıfatları ve fiillerine ilişkin konuları kapsar. Kur'an'da en fazla yer alan Tezkir konusu ise, ödüllendirme vaadi ve cezalandırma tehdidi, cennet ve cehennem, iç - batın ve dış - zahir temizliğiyle ilgili konulardan oluşur. Ahkam çeşitli yükümlülükler, faydalı ve zararlı şeylerin neler olduğu, emirler, nehiyeler ve menduplar hakkındaki bilgileri içine alır. Bu çerçevede Fatıha suresi Kur'an'daki ana konuları öz olarak içerdiğinden "ümmül-kitab" ve "ümmü'l-Kur'an" (Kitabın Anası ve Özü) olarak adlandırılmış; İhlas suresi ise özellikle Tevhid ana konusunu özetlediği ve ihtiva ettiği için Kur'an'ın üçte biri sayılmıştır¹⁴.

Burada yeri gelmişken şu gerçeği de belirtmek ve vurgulamak gerekir ki, Kur'an-ı Kerim bir tarih veya bir bilim kitabı hüviyeti taşımamaktadır. Bir başka ifadeyle, Kur'an'da hitap eden daima Allah, muhatap ise Hz. Peygamber, öncelikle ilk ve doğrudan hitap çevresi, değişik inanç grupları ve genel olarak tüm insanlardır. Bu bağlamda Kur'an, theosentrik (varlığın merkezinde Allah ve Tevhid olan), Allah ve

Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut 1972, I, 16-18, 269-270; Muhammed 'Abduh, *Durûs mine'l-Kur'ân*, Daru İhyâ'ül-'Ulûm, Beyrût 1984, s. 25-30, 36-60; Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşr., İstanbul 1982, I, 1-145; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, I, 39-42; Saîd Nursî, *İşârâtü'l-İcâz fî Mezânni'l-İcâz*, neşr. İhsân Kâsım es-Sâlihî, Sözlere Neşr., İstanbul 1990, s. 30-31; Muhammed Hamidullah, *Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*, çev. Salih Tuğ, İFAV. Yay., İstanbul 1993, s. 23-24; Duman, *Beyânü'l-Hak*, I, 29-34; Güngör, Mevlüt, *Kur'ân Penceresinden İmân – Amel – Hayat - Âhîret ve Kâinât'a Bakış*, Kur'an Kitaplığı, İstanbul 1995, s. 11-21; Yıldırım, *Fâtihâ ve En'âm Sûrelerinin Tefsiri*, s. 7-40; Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, İşâret Yay., İstanbul 2001, I, 65-69, 93-162.

¹⁴ Bkz. Çağrı, Mustafa, "Kur'ân: İslam Dininin Kutsal Kitabı (V. Muhtevası)" mad., *TDV. İslâm Ansiklopedisi (DİA.)*, TDV. Yay., Ankara 2002, XXVI, 390; Ayrıca bkz. Görgün, Tahsin, "Kur'ân (IV. Mâhiyeti)" mad., *TDV. İslâm Ansiklopedisi (DİA.)*, TDV. Yay., Ankara 2002, XXVI, 388; Paçacı, Mehmet, "Kur'ân (VII. Açıklanması ve Yorumlanması)" mad., *TDV. İslâm Ansiklopedisi (DİA.)*, TDV. Yay., Ankara 2002, XXVI, 398, 400-401; Harman, Ömer Faruk, "Kur'ân (XI. Kur'ân ve Kitâb-ı Mukaddes)" mad., *TDV. İslâm Ansiklopedisi (DİA.)*, TDV. Yay., Ankara 2002, XXVI, 412-413.

Tevhid-merkezli aşkın, lisânî bir ilahi hitaptır. Vahiy sürecinde ilk inen sure ve ayetlerde de, Tevhid inancı ve Ulûhiyyet ana konusu yer almaktadır. Gerçekte peygamberliğin ilk döneminde gelenler de dahil olmak üzere başından sonuna Kur'an'ın bütününde –meşhur deyişle siyak – sibakı hangi özel konuya dair olursa olsun- anlatımın esasını Allah'ın birliği (Tevhid) temel ilkesi oluşturur¹⁵.

Kur'ân-ı Kerîm ile Kitâb-ı Mukaddes arasında, muhteva ve üslup yönünden benzerlikler yanında önemli farklılıklar da vardır. Başka bir ifadeyle, Kur'ân'la Kitâb-ı Mukaddes arasındaki farklılıkların yanında başta kıssalar olmak üzere bazı konularda benzerlik ve paralellikler de vardır. Özellikle kâinâtın ve insanın yaratılışı, cennetten çıkarılış, Nûh tûfanı, Hz. İbrâhim, Hz. İshâk ve Hz. Ya'kûb, İsrail oğullarının tarihi, Hz. Yûsuf, Hz. Mûsâ ve onun Firavun'la mücadelesi, Mısır'dan çıkış, İsrail oğullarının çöldeki hayatı, buzağıya tapma, Tâlût (Saul), Hz. Dâvûd ve Hz. Süleymân, çeşitli Peygamberlerin tebliğ faaliyetleri, Hz. Zekeriyâ ve oğlu Hz. Yahyâ, Hz. Meryem ve oğlu Hz. İsa ile havariler gibi konular Kitâb-ı Mukaddes'le Kur'ân'da ortak konulardır¹⁶.

2. Mekki Sûrelerin Temel Muhtevası

Kur'ân'ın Mekke döneminde nazil olan çeşitli âyet ve sûrelerinde yer alan ana konuları, şu şekilde tasnif etmek ve özetlemek mümkündür: Mekke döneminde katı bir putperestlik inancı ve kabileci, maddeci, hazcı bir ahlak ve hayat anlayışı hâkim olduğu için bu dönemde nazil olan surelerde ağırlıklı olarak Allah'ın birlik, kudret, azamet ve lütufkârlığına, rahmetine, ihsanına, ahiret gününe ve ba's, haşir, hesap, amellerin karşılığı gibi ahiret hayatı meselelerine dair ayetlerle insanlarda merhamet ve ferâgat duygularını geliştirmeyi, temel haklar bakımından insanlığın eşitliği ve adalet fikrine dayalı bir ahlak bilinci oluşturmayı hedefleyen ayetler geniş yer tutar. Bu surelerde genellikle Tevhid ve Âhiret konuları hakkında insanın bizzat kendi oluşumundan, canlı ve cansız tabiatın ontolojik, kozmolojik ve psikolojik deliller gösterilir; insanlar akıllarını kullanarak bunlardan yararlanmaya çağrılır¹⁷.

¹⁵ Meselâ bkz. 'Alak, 1-5; Müddessir, 'A'lâ, Beled, Kadr, 'Âdiyât, Fil, Kureys ve Mâûn Sûreleri.

¹⁶ Harman, XXVI, 413.

¹⁷ İşlevsel – fonksiyonel 'akıl' için meselâ bkz. A'râf, 7/28, 189-198; Meryem, 19/77-95; Tâhâ, 20/130-135; Enbiyâ, 21/19-47; Lokmân, 31/21; Fussilet, 41/41-44; Zuhuruf, 43/19-24; Ahkâf, 46/7-12; Tûr, 52/29-49; Necm, 53/1-31; Vâki'a, 56/77-82.

Mekke devrinin son yıllarında, Mekke Araplarının dışında yeni muhataplar da söz konusu olduğundan, bu dönemde gelen surelerin üslup ve muhtevasında kısmi bir değişiklik olduğu görülmektedir. Artık sadece Mekkelilere değil, aynı zamanda yer yer “Ey İnsanlar!” tarzında başlayan ifade kalıbıyla başka topluluklara da hitap edilmektedir (özellikle A'râf, Yûnus, Lokmân ve Fâtır Sûreleri). Bu dönemde ağırlık kazanan konular, geçmiş Peygamberlerin ahlak ve karakterlerinin hatırlatılması, İslâm'ın kendi yüce hakikatiyle Allah'ın kudretine ve rahmetine şahit olarak gösterilmesi, Hz. Muhammed'e tabi olan o dönemdeki küçük Müslüman topluluğunun takvâ erdemine ve âkıbetlerini kurtarmaya uygun bir hayata sahip olma bilincine ulaştırılması şeklinde özetlenebilir (meselâ bkz. Ra'd, Şûrâ ve Câsiye Sûreleri)¹⁸.

Hz. Muhammed'in Peygamberliğinin ilk yıllarında Mekke'de nazil olduğu hususunda müfessirler arasında ittifak olan “Fatiha Suresi”, Kur'ân'ın hem bir mukaddimesi hem de bir özeti gibidir. Bu sure, Mushaf'ta (Mushaf tertibine göre) birinci, nüzul sıralamasına (nüzul tertibine) göre ise beşinci suredir. Fatiha Sûresi, 'Kur'ân'ın Temel Konuları'nı öz ve özet olarak ihtiva etmektedir.

Fatiha Suresinde '*Uluhiyet, Tevhid, Ahiret, Kulluk – İbadet, Hidayet ve Dalâlet, Dua, İstiâne, Sırat-ı Müstakîm, Mükafat ve Ceza Vaadi, Va'd ve Vaid, Emir ve Yasaklar, Kur'ân Kıssalarının Özü ve Doğru Yolu Bulanlarla Ondandır Sapanlara İşaret*' yer almaktadır.

“Hamd Allah'a mahsustur” cümlesi, Allah Teâlâ'nın kendisini hamde (övgü, yüceltme) lâyıf kılan bütün yetkinlik (İlah, Rab) sıfatlarını; “Âlemlerin Rabbi” ifadesi diğer yaratma ve fiil sıfatlarını; “Rahmân ve Rahîm” isimleri, Allah'ın insanlara rahmet ve merhametinden kaynaklanan din kurallarını; “Ceza ve Hesap Gününün Sahibi” nitelemesi kıyamet hallerini ve Âhiret âlemini; “Yalnız Sana Kulluk – İbadet Ederiz” kısmı iman, ibadet ve sosyal düzeni; “Yalnız Senden Yardım – İstiâne Dileriz” cümlesi amellerde ihlâsı (ibadetlerin yalnızca Allah rızası için yapılmasını) ve Tevhidi (O'ndan başkasına kulluk edilmemesini, ibadet yapılmamasını, Allah'a mahsus sıfat ve yetkilerin O'ndan başkasına tanınmamasını) ifade etmektedir. “Bizi Doğru Yola / Sırat-ı Müstakîme İlet” ayeti, ibadet, hidayet, nizam, düşünce ve ahlak çerçevesini; “Nimete Erdirdiklerinin Yoluna...” kısmı gelip geçmiş örnek nesilleri, millet ve toplulukları, mükafat ve ceza vaadi ile –konuları desteklemek, canlı bir şekilde tasvir etmek, örneklendirmek ve geçmişten ibret alınmasını sağlamak üzere verilen- Kur'ân

¹⁸ Bu önemli bilgi, tespit ve değerlendirmeler için bkz. Çağrı, XXVI, 390-392.

kıssalarının özünü; "Gazaba Uğramışların ve Sapmışların Yoluna Değil" bölümü ise kötü örnek teşkil eden ve hallerinden ibret alınması gereken geçmiş toplulukları içine almaktadır. Bütün bu konular bir arada ve iç içe bir üslup, ilahi tertip - metin yapısı içinde sunulmaktadır.

3. Medenî Sûrelerin Temel Muhtevası

Kur'an'ın Medine devrinde nazil olan çeşitli ayet ve surelerinde yer alan ana konuları da şöylece belirtmek ve tasnif etmek mümkündür: Medine şartlarında ortaya çıkan yeni toplumsal düzen içinde giderek belirginleşen hukuki ve siyasi yapıya paralel olarak vahiy de gittikçe artan ölçüde normatif bir değer ve içerik kazanmış, Hz. Muhammed'in şahsiyeti Peygamberlik nüfuzu yanında siyasi liderlik nüfuzuyla da donatılmış ve müminlerin iç meselelerinin çözümündeki rolü belirgin bir şekilde ortaya konmuştur. Nitekim özellikle Medeni surelerde tekrar edilen Allah'a ve Resûlü'ne itaat buyruğu ile bu itaatten yüz çevirenlere yönelik ciddi eleştiriler bunu açıkça göstermektedir¹⁹.

Mekke'de mütecanis bir putperest Arap topluluğu varken, Peygamber ilk defa Medine'de bir Yahûdi topluluğu ile karşılaşmış, ayrıca zamanla Hıristiyan kesimlerle ilişkiler başlamış, bu sebeple başta Medenî Sûrelerin en uzunlarından olan 'Bakara ve Âl-i İmrân' olmak üzere bu dönemde inen bazı surelerde, Yahudilere ve genel olarak Ehl-i Kitâba, onların tarihlerine oldukça geniş yer verilmiştir²⁰. Bu çerçevede Kur'an'ın Medenî sûrelerinin pek çok yerinde gerek bilgi verme gerekse tenkit maksadıyla Yahudiler ve Hıristiyanlardan (Ehl-i Kitâptan) bahsedilmektedir. Ehl-i Kitâbın inanç ve uygulamaları, ilgili ayet ve sûrelerde eleştirilmektedir²¹.

Medine'de İslâmiyet'e düşman olmakla birlikte Müslümanların her geçen gün güçlenmesi karşısında Hz. Peygamberle açıktan mücadele etmeyi göze alamayan bir Arap ve Yahudi topluluğu ortaya çıkmış, "münâfık (İtikadi ve Ameli Nifak)" denilen bu toplulukla ilgili çeşitli meseleler, Medeni surelerin muhtevasında ağırlık kazanmıştır. Kur'an'ın, Mushaf tertibine göre altmış üçüncü suresinin adı "Münâfıkûn"dur; ayrıca

¹⁹ Âl-i İmrân, 3/31-32; Nisâ, 4/13-14, 59-69, 80-83; Nûr, 24/47-56, 62-63; Ahzâb, 33/71; Fetih, 48/16-17; Hucurât, 49/14.

²⁰ Meselâ bkz. Bakara, 2/62, 105, 109, 120, 135; Âl-i İmrân, 3/75, 113-115, 199; Nisâ, 4/51, 171; Mâide, 5/17, 69, 72-75, 82-85, 116-118; A'râf, 7/80-171; Yûnus, 10/75-93; Meryem, 19/1-61; Ahzâb, 33/26; Hadîd, 57/27; Haşir, 59/2-7.

²¹ Bkz. Harman, XXVI, 412-414.

diğer Medeni surelerin çoğunda münafıkları tanıtan ve eleştiren çeşitli bölümler yer alır²².

Kur'ân'ın en uzun sûresi olup Medine'de nazil olan "Bakara Sûresi", Mushaf'ta ikinci, nüzul sıralamasında seksen yedincidir. Bu sûre, Kur'ân-ı Kerîm'in kendine mahsus ilahi tertip ve üslûbu içinde şu ana konuları kapsamaktadır:

İslâm'ın getirdiği inanç, ibadet, amel, ahlak, evrensel değer, toplum ve hayat düzeniyle alakalı temel bilgiler; müttakiler, müminler, kâfirler, münâfıklar; Allah'ın varlığını ve birliğini gösteren deliller; insanın yaratılışı, kabiliyetleri, imtihanı; İsrail oğulları tarihinin önemli kesitleri; Bakara kıssası; kamil bir din olan İslâm'ın, daha önceki dinlerin evrensel kısmını ihtiva ettiği, buna karşılık onların –değişmesi, ıslah edilmesi, düzeltilmesi gereken- hükümlerini de ıslah ettiği; Hz. İbrahim ve Hz. Musa kıssaları; Kâbe'nin yapılışı ve kible oluşu; yiyecekler, kısas, vasiyet, oruç, savaş –kıtal, hac, nikah, boşama, dulluk, yetimlik, şarap, kumar, faiz ahkamı, akidlerin yazılması, noterlik müessesesi ile ilgili dini hükümler, din ve vicdan hürriyeti, Allah –kul ilişkisi, örnek dualar vb. hususlarla alakalı hüküm ve irşâdlar.

Bakara sûresi daha ziyade Fâtiha'nın, "doğru yolu bulanlarla ondan sapanlara (gazaba uğramışlar ve sapmışlara)", Yahudiler (İsrail oğulları) ve Hıristiyanlara işaret eden kısmının, çeşitli örnekler ve tarihi vakıalarla açıklanması gibidir. Âl-i İmrân, Nisâ ve Mâide sûreleri gibi Medine döneminde nazil olan diğer sûrelerde de aynı muhteva ve içeriği görmek mümkündür. Kur'ân-ı Kerîm'de bütün bu temel ve tali, hedef ve araç konular bir arada, iç içe harikulade mu'ciz bir üslûp, ilahi tertip ve metin yapısı içinde geçmektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

Kur'ân muhtevasının çok genel bir tasnife göre itikâdî, ahlâkî, amelî (ibâdet ve ahkâm), târihî (peygamber kıssaları) ve ilmî (tabiat varlık ve olayları) konulardan müteşekkil bir yapıya sahip olduğunu belirtmek mümkündür. Başka bir ifadeyle, Kur'ân ayetleri, bilgilendirme amaçlı ve yönlendirme, uyarma, teşvik amaçlı ayetler olarak tasnif edilebilir. Bu çerçevede Allah ile insan, Allah ile âlem münasebetlerine, inanç ve ibadetlerin tamamına, ahlak ve sosyal hayatın bazı yönlerine ilişkin ayetler bilgilendirme amaçlı ayetlerdir. Bunun yanında insan ile insan ve insan ile âlem

²² Özellikle bkz. Bakara, 2/8-20; Nisâ, 4/61-68, 88-91, 138-145; Tevbe, 9/56-70, 73-87.

ilişkilerini²³ belirleyerek düzenlemeye yönelik olan bütün ayetler de yönlendirme, uyarma ve teşvik amaçlı ayetlerdir.

Kur'an-ı Kerim, Allah ve İnsan konusuna yer vermektedir. Allah meselesi üzerinde durduğu gibi, insanın mahiyeti, ruhi durumu, görevleri vs. Kur'an'ın temel konularıdır. Bu açıklama ve ifadelerin ışığında şu gerçeği vurgulamak mümkündür. 'Kur'an'ın Ana Konuları' şu iki kavramda temerküz etmektedir: Allah ve İnsan... İnsan, insanın ilgili olduğu varlıklar, bunlarla münasebetleri, psikolojik yapısı, görevleri, kurtuluşu gibi oluş ve alanlar...

Kur'an ve Kur'an ile ilgili bilgiler; İlahi Kitaplar ve bu kitaplarda yer alan bilgiler; İlahi prensip ve kurallar (Sünnetullah); Allah ve Allah'ın isim ve sıfatları ile ilgili bilgiler (Tevhid); gayb - metafizik ve şahadet, varlık – fizik alemine ait bilgiler; hilkat, yaratılış ve varlıklar; dünya ve ahiret hayatına ait bilgiler; Peygamberlik, Vahiy ve çeşitli Peygamberlerle alakalı tarih ve kıssalara ait bilgiler (Kıyas-ı Enbiya ve Siyer-i Nebi); iman, amel, ibadet ve ibadet çeşitleriyle alakalı bilgiler; inanç kimlikleri, inanç esasları; ferdi ve sosyal ahlakla ilgili temel konular; çeşitli ahlaki değerler; ahlaki bozukluklar; günah ve çeşitleri; aile ve toplum bilgileri (aile hukuku); toplumsal ve ekonomik hayat; hukuk ve devletle alakalı bilgiler (kamu hukuku); borçlar hukuku; İslam toplumu ve misyonu; bilimsel konular; tabii bilimler; tabiat varlık ve olayları; bu çerçevede tıp, sosyoloji ve psikoloji bilimlerine ait bilgiler; beslenme, temizlik, maddi ve manevi, bireysel ve toplumsal çevreyle alakalı çeşitli ana bilgiler; kısaca Allah – alem, kainat münasebetine; Allah – insan; Rab – kul; Mabud – 'abd; Yaratan (Yaratıcı) – yaratılan münasebetine (ontolojik, bilgisel, ahlâkî, varoluşsal, haberleşme münasebetlerine, iman – inanç ve sâlih amel konularına); insan – insan münasebetine (ahlak ve hukuk, ahkâm – muâmelât konularına), dördüncü ve son olarak da insan – âlem / kâinât – hayat – evren münasebetine dair Kur'ânî bilgilerdir²⁴.

²³ Albayrak, *Tefsir Usûlü*, s. 70-88; Özsoy, Ömer - Güler, İlhami, *Konularına Göre Kur'an (Sistematik Kur'an Fihristi)*, Fecr Yay., Ankara 2001, s. IX-XXIV; Serinsu, Ahmet Nedim, *Kur'an Nedir? - İnsanın Anlam Arayışı*, Şûle Yay., İstanbul 1998, s. 88-96; Çalışkan, İsmail, "Kur'an Muhtevasının Epistemolojik Taksimi -Kur'an'da Her Bilginin Var Olduğu Söylemine Eleştirel Bir Yaklaşım", *Cumhuriyet Ü. İlahiyat F. Der.*, 2003, VII/1, s. 235-248; Sert, Hüseyin Emin, "Kur'an-ı Kerim'deki Konuların Tasnifi Üzerine Bir Deneme", *Fırat Ü. İlahiyat F. Der.*, 1996/1, s. 255-286.

²⁴ Daha geniş bilgi ve açıklama için bkz. Kırcı, s. IX, 4-5, 7-10; Albayrak, *Tefsir Usûlü*, s. 70-88; a.mlf., *Kur'an'da İnsan – Gayb İlişkisi*, Şûle Yay., İstanbul 1993, s. 181-191, 261-267; Serinsu, s. 88-96; Özsoy – Güler, *Konularına Göre Kur'an*, s. IX-XXIV; Çetin, Abdurrahman, "Kur'an-ı Kerim" mad., *İslâm'da İnanç, İbâdet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi (GA)*, İFAV. Yay., İstanbul 1997, III, 92; Şimşek, *Kur'an'ın Ana Konuları*, s. 5-11, 309-314; Demirci, Muhsin, *Kur'an'ın Temel Konuları*, İFAV.

Başka bir ifadeyle, 'Kur'an'ın Ana Konularını genel olarak şu şekilde tasnif etmek mümkündür: *İtikadi (Tevhid), Ameli (İbadet), Fıkhi (Ahkam – Muamelat), Ahlaki, Tarihi (Çeşitli Peygamber Kıssaları ve Siret-i Nebi) ve İlmî (Tabiat Varlık ve Olayları) Konuları*²⁵. Kur'an düşünce ve dünyası, bu temel konular üzerinde odaklaşmaktadır.

Çünkü Kur'an-ı Kerim, kendini 'hidayet rehberi' olarak tanımlamakta; 'insan modelinin', 'hayat şeklinin', 'Kur'an insanının ve 'kâmil (bütün) insan'ın gerçekleşmesinin nasıl olacağını göstermekte ve nihai olarak da 'Allah - Kur'an – insan – hayat – tabiat – evren' bütünlüğünün gerçekleştirilmesi için kurallar koymaktadır. Bunun için 'Allah, Kur'an, insan, hayat, tabiat, evren' Kur'an'ın muhtevasında anlatılmakta ve tanıtılmaktadır. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim, 'insanı – hayatı – tabiatı – evreni' anlamlandıran temel ilkeler içeren bir muhteva ve ana konulara sahiptir²⁶.

Yay., İstanbul 2003, s. 5-14, 25-26; Aydın, Mehmet S. – Dumlu, Ömer, *Ana Konularıyla Kur'an*, editör. Ömer Dumlu, Anadolu Univ. Yay., Eskişehir 2004; Yıldırım, *Fâtihâ ve En'am Sürelerinin Tefsiri*, s. 7-8; a.mlf., "Kur'an-ı Kerim'in Muhtevası", *Yeni Ümit*, 2003/4, Yıl: 16, Sayı: 62, s. 5-7; a.mlf., *Kur'an-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş*, Ensâr Neşr., İstanbul 1989, s. 145-151, 177-195, 202-213, 224-225; Arslan, Şükrü, *Kur'an'da Ana Konular*, (Yayınlanmamış Çalışma), Erzurum 1994, s. 2-6, 14; Çalışkan, s. 235-248; Sert, s. 255-286; Güllüce, s. V, 67-70, 71 vd.; Kılavuz, Ahmet Sâim, *İlmihâl-İman ve İbâdetler içinde (Akâid) kısmı*, Türkiye Diyânet Vakfı İSAM. Yay., İstanbul 1998-1999, I, 103-104; *İslam'a Giriş –Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar içinde (Bilgi / İlim, Kur'an, İman, Nübüvvet, Tevhid, Âhiret, İslâm, Ahlak, İbadetler ve İnsan / Birey kısımları)*, editör. Bünyamin Erul, DİB. Yay., Ankara 2006; *Yaşayan Dünya Dinleri içinde (Din, İslam ve Kur'an kısımları)*, editör. Şinasi Gündüz, DİB. Yay., Ankara 2007; *İslâm'a Giriş –Gençliğin İslâm Bilgisi içinde (Allah'ı Bilmek, Kur'an-ı Kerim'i Bilmek, İnsanın Allah'a Yönelişi, Hz. Muhammed'i Bilmek, İslam'ı Bilmek, İnsanı, Varlığı Bilmek, Dünya, Alemler, Ahiret Hayatı, Allah'a Karşı Görevler / Çeşitli İbadetler, İnsanlara Karşı Görevler, Kendini Bilmek, İnsan İlişkileri, İnsan ve Müslüman Olmanın Anlamı kısımları)*, editör. Hayati Hökelekli, DİB. Yay., Ankara 2006; Birişik, Abdülhamit, "Kur'an-ı Kerim'i Bilmek" kısmı, *İslâm'a Giriş –Gençliğin İslâm Bilgisi içinde (Üçüncü Bölüm)*, editör. Hayati Hökelekli, DİB. Yay., Ankara 2006, s. 103-147, özellikle bkz. s. 118-133; Ateş, Süleyman, *Kur'an Ansiklopedisi*, I-XXX, Kur'an Bilimleri Araştırma Vakfı Yay., İstanbul-tsz.; Akgül, Muhittin, *Kur'an, İnsan ve Toplum*, Işık Yay., İstanbul 2001; Vatandaş, Celaleddin, *Kur'an ve Hayat*, Pınar Yay., İstanbul 1997; Keskiöglü, Osman, *Nüzûlünden Günümüze Kur'an-ı Kerim Bilgileri*, TDV. Yay., Ankara 1993, s. 246-257; Kırca, Celal, *Kur'an ve İnsan*, Marifet Yay., İstanbul 1996; Yeniçeri, Celal, *Uzay Ayetleri Tefsiri*, Erkâm Yay., İstanbul 1995; Şengül, İdris, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, Işık Yay., İzmir 1994, s. 21-30; Karaman, Hayreddin – Çağrıçı, Mustafa – Dönmez, İbrahim Kâfi – Gümüş, Sadrettin, *Kur'an Yolu – Türkçe Meâl ve Tefsir*, DİB. Yay., Ankara 2006, I, 25-34 (Giriş kısmı: "Kur'an-ı Kerim"), 53-55, 66-67, 88-89; Güngör, Mevlüt, *Kur'an Penceresinden İman – Amel – Hayat – Âhiret ve Kâinât'a Bakış*, Kur'an Kitaplığı, İstanbul 1995, s. 7-21, 51-57.

²⁵ Bu tasnife dair daha geniş bilgi ve değerlendirme için bkz. Sert, s. 255-286; Çalışkan, s. 235-248; Karaman, Hayreddin – Diğerleri, *Kur'an Yolu –Türkçe Meâl ve Tefsir*, I, 25-34 (Giriş kısmı: "Kur'an-ı Kerim"), 53-55, 66-67, 88-89; Özsoy – Güler, *Konularına Göre Kur'an*, s. IX-XXIV; Birişik, s. 118-133; Kılavuz, "Akâid" kısmı, I, 103-104.

²⁶ Bkz. Serinsu, s. 90-91, 96, 126-127, 130-131.

Bu çerçevede Kur'an muhtevası, şu temel konu ve ilkeleri içermektedir: *İman esasları, güzel ahlak, evrenin kanunları, insanın ferdi hayatıyla ilgili prensipler, insanın toplum, toplumsal hayatıyla ilgili prensipler, hukuk, salih amel, ibadet, dünya, ahiret hayatı, din, hayat, tabiat, insan, evren, kıssalar, tarihi olaylar, sünnetullah...*

Sonuç olarak, 'Kur'an'ın Ana Konuları'nı yapılan pek çok tasnife göre indiriliş hedefleri, tenzil amaçları açısından "amaç – hedef" ve "araç – tali" konular olmak üzere temelde iki kategoriye ayırmak mümkündür: Amaç veya hedef konuları da "İtikadi, Ameli ve Ahlaki" olarak üç kısma ayırabiliriz. İtikâdî konuları oluşturan ayetler, imanın temel ilkeleri, inanç esasları, bunların insan ve toplum hayatına sağladığı yararlar ve inançsız kimselerin akıbetleri gibi temel hususlardan bahsederler. Ameli konuları inceleyen ayetler ise, inanan kişinin namaz, oruç gibi yüce yaratanına karşı kulluk vazifeleriyle (ibadet, ibadet ahkamı, Allah – alem ve insan münasebeti), kişinin başka kişilerle, toplumla olan çeşitli beşeri ilişkilerini, insan – insan, toplum ve insan – alem – çevre münasebetini düzenlerler. Bu gruba giren ayetlerde, hemen hemen bütün hukuk dallarına ait ilişkilere temas edilmekte; özellikle de aile hukuku, miras hukuku, borçlar hukuku, ceza hukuku, yargılama – idare hukuku, devletler hukuku, kamu hukuku ve mali hukuk ilişkileri üzerinde durulmaktadır.

Ayrıca iktisadi – ekonomik hayatın ve toplumsal yapının düzenlenmesiyle ilgili önemli esas ve ilkelere de yer verilmektedir. Ahlaki hükümleri içeren ayetler ise, insanın ve toplumların sahip olmaları gereken iyilik ve güzelliklerle (adalet, doğruluk, maruf, ihsan, takva, şükür, zikir, tevekkül, dürüstlük, emanet, infak gibi), sakınmaları gereken kötülük ve çirkinlikleri (zulüm, yalan, fısık, fücur, fesad, fahşa, münker, bağı gibi) ele almaktadırlar. Ahlaki hükümleri aynı zamanda insanın takva, zikir, şükür, tevekkül gibi Allah'a karşı ahlaki davranışları veya ahlaki sorumlulukları ve insanın doğruluk – dürüstlük, adalet, emanet, maruf, infak gibi çevresine ve diğer insanlara karşı ahlaki davranışları ya da ahlaki sorumlulukları olarak iki grupta değerlendirmek ve incelemek mümkündür.

Kur'an'ın indiriliş hedefleri açısından araç veya tali konuları da yaratılış ve varlıklar, çeşitli peygamberlere ve geçmiş topluluklara ait haberler (Kur'an kıssaları, sîret ve tarihi olaylar), Allah'ın varlığını ve birliğini (Tevhid) düşünmeye ve kavramaya

sevk eden kevnî (kozmojik) ayetler, Yahudi, Hıristiyan, kâfir ve münâfıkların iç yüzlerini anlatan âyetler şeklinde dört ana grupta ele almak mümkündür²⁷.

Mesela, Kur'ân'ın esasen doğrudan ana, amaç konu edinmediği, ancak dolaylı olarak tali veya araç konu biçiminde, hedef - ana konuları ispat etmek, örneklemek, daha iyi anlaşılır hale getirmek, takrir etmek ve desteklemek maksadıyla bilgi verdiği Kur'ân kıssaları, tarihi olayları, çeşitli Peygamber veya kavimlerin hayatları (Kıssa-ı Enbiyâ) ve Hz. Muhammed'in hayatı (Siret-i Nebi), tabiat olay ve varlıkları, yaratılış ve varlıklar ve tabii bilimler, evrenle alakalı çeşitli bilgiler (kozmoji) ile ilgili konular böyledir. Bunlar Kur'an düşüncesi ve dünyası açısından araç - tali mahiyetindeki konuları teşkil etmektedir. Bu konular, amaç - hedef durumundaki ana konuların ispatı ve bunlar hakkında bakış açısının sağlıklı ve sahih bir biçimde oluşması için Kur'an'da yer alırlar, bilgi verilirler, hedef olarak seçilmemişlerdir.

Bu kapsamda Kur'an-ı Kerim'in amaç - hedef konularından kastımız "din, ıslah ve hidayet" ile alakalı konulardır. Bunlar da dini oluşturan itikadi konularla ibadet, ahlak ve sosyal hayatı düzenleyen hidayet ve ahkam - muamelat konularıdır. Bu konular Kur'an'da "konu bütünlüğü" içerisinde yer almakta ve geçmektedir. Halbuki araç - tali konularda "konu bütünlüğü" esası aranmaz. Kur'an bunları esasen doğrudan konu edinmemektedir, ancak dolaylı olarak bilgi vermektedir. Esasen, Kur'an'ın ne Hz. Peygamberin hayatını (Siret-i Nebi), ne de diğer Peygamberlerin veya çeşitli kavimlerin tarihlerini ve tarihi olaylarını (Kıssa-ı Enbiya), meselleri ve ne de evrenle alakalı çeşitli tabiat olay ve varlıklarını, çeşitli kevnî olay ve tabii bilimler alanına giren bilgileri anlatmak gibi bir gayesi vardır.

Meselâ, Kur'ân'da tabiat varlık ve olaylarına, yine çeşitli Peygamber kıssalarına ve mesellere çokça yer verilmektedir kuşkusuz -ki bunlar tali mahiyetindeki konulardandır-, ancak bunların hiçbirinde asıl gaye söz konusu tarihi olay ve kıssaları eksiksiz anlatmak değildir. Zira araç veya tali konularda "konu bütünlüğü" esası aranmaz.

Kur'an'da kıssalara, tarihi olay ve temsili anlatımlara (mesellere), mükâfat ve ceza vaadi ile -diğer konuları desteklemek, ispat etmek, bilgiyi şuuraya yerleştirmek, onunla bütünleşmek, canlı bir şekilde tasvir etmek, örneklendirmek ve geçmişten ibret alınmasını sağlamak üzere- araç - tali konu olarak yer verilmektedir. Kitâb-ı

²⁷ Bkz. Çetin, III, 92; Şimşek, *Kur'ân'ın Ana Konuları*, s. 5-11, 309-314; Demirci, s. 5-14, 25-26.

Mukaddes'te görülenin aksine, Kur'an'da kıssalar bütün tarihi detaylarıyla kronoloji amaçlı değil, Kur'an'ın temel hedefi ve dünya görüşü amacına hizmet edecek yönüyle, bu temel ölçü içinde yer almaktadır. Aksi halde anlatılanlar ya insanların, muhatapların ilgilerini çekmeyecek ya da –tarihi kronolojik detay verildiğinde- tarihi macera yönü ve olayın kıssa boyutu daha fazla ilgi çekeceği için asıl amaç zayıf olacak, yalnızca kıssa (hikâye boyutu) akılda kalacaktı. Kur'an-ı Kerim'de ise kıssaların ve tarihi olayların kronolojik tasviri boyutundan çok, temel amacı gerçekleştirme, inşa etme, ibret ve nasihat tasviri boyutu daha ağırlık kazanmaktadır²⁸. Bütün bu konular, Kur'an-ı Kerim'de bir arada ve iç içe bir üslup, ilahi tertip - metin yapısı içinde sunulmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'in bilgi, irşad ve talimle ilgili bütün muhtevası, “bilinmesi ve inanılması gerekenler” ve “yapılması, amel edilmesi gerekenler” diye genel olarak temelde ikiye ayrılabilir. Birinci kategoride, yani muhatapları tarafından “bilinmesi ve

²⁸ Daha geniş bilgi, izah ve değerlendirme için bkz. el-Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed, *Cevâhiru'l-Kur'an*, Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, Beyrût 1981, s. 14-15; Vehbe ez-Zuhaylî, *el-Kıssatu'l-Kur'âniyye*, Dâru'l-Hayr, Beyrût 1992, s. 15; Yıldırım, *Kur'an-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş*, s. 105-111, 145-151, 177-195; a.mlf., “Kur'an-ı Kerim'de Kıssalar”, *Atatürk Ü. İslâmî İlimler F. Der.*, 1979/3, s. 37-64; Muhammed Mahmûd el-Hicâzî, *el-Vahdetu'l-Mevdüiyye fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Dâru'l-Kutubî'l-Hadîse, Kâhire 1970, s. 325-398; Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, s. 26-30, 90-108, 116-127, 277-280, 281 vd., 312 vd., 334-338; a.mlf., “Kur'an Mesajını Ulaştırmada Kıssaların Önemi”, *I. Kur'an Sempozyumu*, Bilgi Vakfı Yay., Ankara 1994, s. 133-140; a.mlf., “Kur'an Kıssalarının Târihi Değeri”, *Kur'an Kıssalarının Anlam ve Değeri*, IV. *Kur'an Sempozyumu*, Fecr Yay., Ankara 1998, s. 169-184; a.mlf., “Kıssa” mad., *TDV. İslâm Ansiklopedisi (DİA.)*, XXV, 500; Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, TDV. Yay., Ankara 1985, s. 171-172, 174-177; Ulutürk, Veli, *Kur'an'da Temsilî Anlatım (Emsâlu'l-Kur'an)*, İnsan Yay., İstanbul 1995; Turgut, Ali, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, İFAV. Yay., İstanbul 1991, s. 176-178, 181-182; Eroğlu, Ali, *Kur'an Tarihi ve Kur'an İlimleri Üzerine*, EKEV. Yay., Erzurum 2002, s. 221-231, 236-240; Aydın, Mehmet S. – Dumlu, Ömer, *Ana Konularıyla Kur'an*, editör. Ömer Dumlu, Anadolu Üniv. Yay., Eskişehir 2004, s. 203-212; Özsoy – Güler, *Konularına Göre Kur'an*, s. XXI, 565, 693, 725, 829; Yılmaz, Hasan, “Kur'an'da Her Konu ve Bilgi Var mı? – Genel Bir Bakış”, *Atatürk Ü. İlahiyat F. Der.*, 2006/26, s. 190-192, 198-202; Görgün, Tahsin, “Kur'an Kıssalarının Neliği (Mâhiyeti) Üzerine”, *Kur'an Kıssalarının Anlam ve Değeri*, IV. *Kur'an Sempozyumu*, Fecr Yay., Ankara 1998, s. 19-40; Sönmezsoy, Selâhattin, “İletişim Açısından Kur'an Kıssaları”, *Kur'an Kıssalarının Anlam ve Değeri*, IV. *Kur'an Sempozyumu*, Fecr Yay., Ankara 1998, s. 97-112; Şimşek, M. Sait, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, Yöneliş Yay., İstanbul 1993, s. 49-63; a.mlf., *Günümüz Tefsir Problemleri*, s. 367-373; el-'Adevî, Muhammed Hayr Mahmûd, *Meâlimu'l-Kıssa fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Dâru'l-'Adevî, Ürdün 1988; Zeyveli, Hikmet, “Kur'an Kıssaları”, *İslâmî Araştırmalar*, IX, 1996/1-4, s. 177-183; Nakre, et-Tuhâmî, *Saykûluciyetu'l-Kıssa fi'l-Kur'an*, eş-Şirketu't-Tunûsiyye, Tunûs 1974; Kılıç, Sadık, *Mitoloji Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim*, Nil Yay., İzmir 1993, s. 160-184; a.mlf., “Tarih Felsefesi Açısından Kıssalar”, *I. Kur'an Sempozyumu*, Bilgi Vakfı Yay., Ankara 1994, s. 87-98; Çağıl, Necdet, *Kur'an-ı Kerim ve Kitâb-ı Mukaddes Mukayesesine Özgün Bir Yaklaşım*, Araştırma Yay., Ankara 2005, s. 225-235; Demir, Şehmus, *Mitoloji Kur'an Kıssaları ve Târihi Gerçeklik*, Beyân Yay., İstanbul 2003, s. 88-89, 129-157; Sağlam, Bahâeddin, - *İlmî ve Edebî Yönleriyle- Kur'an Kıssaları*, Tebliğ Yay., İstanbul 1985.

inanılması gerekenlerde”, “Allah, İman, İnanç Esasları, Evrensel Değerler, Peygamberlik, Kainat ve Gayb Alemi Hakkında Çeşitli Bilgilerle Öğütler, Ahiret Hayatı, Talimat ve Dini Hükümler, ibadet ve Fıkhi Ahkam, Misaller – Meseller, Hikmetler, İrşadlar, Kıssalar, Tarihi Olaylar, Kısmen Çeşitli Peygamberler ve Kavimler Tarihi, Yaratılış, Oluş ve Varlıklar, İnsanın ve Kainatın Yapısı, Gelecekle İlgili Bazı Haber ve Bilgiler” vardır. İkinci kategoride, yani muhatapları tarafından “yapılması, tatbik edilmesi gerekenlerde” ise, “Çeşitli İbadetler, Toplum ve Hayat Düzeni Gibi Ameli, Ahlaki Hükümler, İrşadlar, Ahlaki Esaslar, Ahlak Bilgisi ve Eğitimi, Çeşitli Talimat ve Öğretiler” yer almaktadır.

Kur’ân-ı Kerîm’in asıl gönderiliş, tenzil amacı Allah merkezli olarak (varlığın merkezinde Allah’ın olduğu, Allah merkezli âlem ve dünya tasavvuru) bir dünya hayatı inşa etmek; insanların, tüm muhatapların inançlarını, akidelerini düzeltmek; ahlakını güzelleştirmek; dünya hayat ve toplum yapılarını düzene koymak; ilahi irade, rıza ve düzene uygun iyi, bahtiyar, mutlu bir dünya hayatından sonra bu sayede onlara ebedi saâdetlerini, bahtiyarlık ve mutluluklarını kazandırmaktır (ebedi âhiret hayatı ve saâdeti). Kur’ân-ı Kerîm’in anlatımları temelde “Allah ve Ahiret” merkezlidir. Bu bağlamda Kur’ân’da yer alan bütün konuların, “Allah, İnsan, Toplum ve Ahiret” ana konusuyla doğrudan veya dolaylı olarak, delaleten, ibareten veya işaretten de olsa bir semantik bağı ve anlam münasebeti vardır. *Bu temel hedefe ulaşabilmek için (gaye – muhteva uygunluğu):* 1. Çeşitli emir ve yasaklara ihtiyaç vardır (muamelat). 2. Bu çeşitli emir ve yasakların hayata geçmesi, tatbik edilmesi; bunların kaynağının, “yaratıcı, varlığı zaruri, kemal sıfatlarına sahip, her çeşit eksiklik ve kusurdan uzak, münezzeh bulunan Allah” olduğunun bilinmesine, inanılmasına (Allah merkezlilik tasavvuru) bağlıdır. 3. Bu iman, inanç, bilgi ve şuuru desteklemek üzere de mükâfat ve ceza vaadi gerekir (Kur’ân Kıssaları, Tarihi Olay ve Varlıklar, Temsiller – Meseller)²⁹.

Nihâî tahlilde, ‘Kur’ân’ın Ana Konuları’nı şu şekilde tasnif etmek mümkündür: “Ulûhiyyet (İtikâd), İnsan, Toplum, Nübüvvet ve Vahiy, İbâdetler, Kâinât, Ahkâm (Muâmelât), Ukûbât, Toplumsal Yapı, Ahlak, Evrensel Çeşitli Değerler, İnanç Esasları, Amelî Hükümler, İrşâd, Talimât, Din, Bilgi, Yaratılış ve Varlıklar, Çeşitli Tabii Bilgiler, İlimler, Tarihi Olaylar, Tarih Bilgisi ve Kıssalar (Kısas-ı Enbiya), Çeşitli

²⁹ Bu önemli tespit, bilgi ve değerlendirmelere dair bkz. Karaman, Hayreddin ve Diğerleri, *Kur’ân Yolu – Türkçe Meâl ve Tefsir*, I, 25-34 (Giriş kısmı: “Kur’ân-ı Kerîm”), 53-55, 66-67, 88-89.

Meseller, Hz. Peygamberin Sireti (Siret-i Nebi), Allah – İnsan Münasebeti, Allah – Alem Münasebeti, İnsan – İnsan Münasebeti, İnsan – Âlem Münasebeti, Varlıklar Arası İlişkiler, Çeşitli Yönleriyle Dünya ve Âhret Hayatı”.

'Kur'ân-ı Kerîm'in Temel Muhtevası' özlü bir ifadeyle, “iman (inanmak), inanç esasları, evrensel değerler, ahlaki öğretiler, ibadet ve çeşitleri, dini, ameli hükümler ve talimat, irşad, bilgi ve varlıklar, yaratılış ve oluş, ahlak bilgisi ve eğitimi, kısmen peygamberler ve kavimler tarihi, kıssalar ve tarih bilgisi, meseller, tarihi varlık ve olaylar, insan, toplum, toplum yapısı, varlıklar arası ilişkiler, kainat, hayat, dünya ve ahiret hayatı, insan ve kainatın yapısı, gayb ve şahadet âlemleri, buradaki varlıklar, çeşitli tabii ilimler, gelecekle ilgili bazı haber ve bilgilerden” oluşmaktadır.

Sonuç olarak, işin doğrusu ve aslı şudur ki, 'Kur'ân-ı Kerîm'in Temel Muhtevası' bu makalede belirtilen çeşitli pek çok tasnif ve Kur'ân'ın tenzil, tüm insanlara gönderiliş amacını gerçekleştirmek, bu hedefe ulaşabilmek için zaruri bulunan çeşitli talimat, irşad, hüküm ve bilgi kümelerinden ibarettir (gaye – muhteva uygunluğu, ana – amaç konular). Bunların dışında Mekkî veya Medenî çeşitli sûrelerde temas edilen bilgiler, verilen örnekler, meseller – temsili anlatımlar, kıssa ve tarihi olaylar, irşâd ve hükümler, yapılan benzetmeler (teşbihler) asıl zengin muhtevayı açıklamaya, anlatmaya, anlaşılır kılmaya, örneklendirmeye, desteklemeye, ispat etmeye, zihin, şuur ve gönüllere yerleştirmeye yönelik olup bu ölçüler içinde verilmekte ve yer almaktadır (araç – tali konular).